

Ders 4. Çeviri süreci ve çevirinin türleri (Дәріс 4. Аударма үдерісі және аударманың түрлері)

Ders planı (Дәрістің жоспары):

1. Çeviri süreci
2. Çevirinin türleri
3. Çeviri aşamaları

Çeviri süreci

Çeviri, doğasından kaynaklanan karmaşık yapısı nedeniyle çok yönlü ve çok boyutlu bir olgudur. Bu nedenle “çevirinin düşünsel ya da bilimsel olarak tartışılması” uzun süre göz ardı edilmiştir. Yapılan tartışmalar, belli bir çeviri tanımından yola çıkarak Doğru çeviri nedir ve nasıl olmalıdır? İyi çeviri nasıl yapılır? gibi sorular düzeyinde sürdürülmüştür.

Çevirinin araştırılabilir bir olgu olarak bilimsel nitelik kazanması ise bilim alanındaki önemli gelişmelerin yaşandığı geçen yüzyılın ortalarına rastlar. Başlangıçta uygulamalı dilbilim alanı içinde değerlendirilen çeviri, daha sonraları İletişimbilim, dilbilim, metindilbilim, yorumbilim yazınbilim gibi farklı bilim dallarının yöntem ve kuramlarından da esinlenilerek kaynak metin ve erek metin ilişkisini temelinde ele alınır.

Bu aşama çevirmen için yol gösterici olması açısından “nasıl?” sorusuna yanıt verebilmelidir. Bu konuda 1985 yılında Edmond Cary “Nasıl Çevirmeli?” başlığı altında bir söyleşiler dizisi hazırlamıştır.

- Çevirinin olanaklılığı/olanaksızlığı,
- Değişik metin türlerinin çevirisinde izlenmesi gereken temel yaklaşımlara ilişkin gözlemler,
- Özellikle çevirinin salt dil (bilimsel) bir işlem olmadığını belirtilmesi,
- Çevirinin bilimsel açıdan incelenmesinin koşulları gibi konu başlıkları üzerinde birçok çalışma sürdürmüştür (Cary, 1963).

Edmond Cary gibi düşünen kuramcılar için her şeyden önce çeviri olanaklı bir işlemdir, her çeviri özü bakımından dilsel bir işlemdir ve böyle incelenmelidir demektedir. İster şiirleri ister teknik belgeleri çevirmek söz konusu olsun her iki dili de bilmek gerekir. Ancak hangi dilden, hangi dile çeviriyorsunuz sorusunun yanıtı çeviriye başlanırken sorulacak bir sorudur; devamında ne çeviriyorsunuz, ne zaman, nerede ve kimin için çeviriyorsunuz soruları gelmezse çeviri sürecinin ilerlemesi mümkün olamaz.

Bir metnin çevirisi amacına göre yapılır. Amaç teknik bir metni çevirmekse, farklı, edebî bir metin çevriliyorsa farklı çevrilecektir. Teknik bir metin bir edebî metin içinde yer alıyorsa amacı farklıdır, kültürler arası dolaşıma çıkacak bir metinle, yakın kültür ve coğrafyalarda okunacak bir metnin çevirilerindeki amaçlar farklı olacaktır. Farklı dönemlerde yapılan yeniden çeviriler için de durum aynıdır. Erek kültürün uğradığı değişiklikler farklı dönemlerde yapıldığında çevirinin amacını farklılaştıracaktır.

Çevirinin nasıl yapılması üzerinde düşünen ve araştırmalar yapanların üzerinde yoğunlaştıkları birbirinden farklı iki kavram vardır.

Bunlar, *çeviri süreci ve çeviri ürünüdür*. İlk olarak çeviri ürününe dikkati çeken Gideon Toury olmuştur (Toury, 1995).

Hans J. Vermeer ise çeviri sürecini öne çıkarır. Çevirinin süreç olarak ele alınması önemseyen Vermeer'e göre çeviri eyleminde çevirmen bir uzmandır ve çeviri eyleminin en önemli unsurudur (Vermeer, 2006).

Değişik alanların etkisiyle benimsenen yaklaşımların yanı sıra, yalnızca çeviriye yönelik geliştirilmiş kuramlar da vardır. Bu kuramlar çeviri ürününü ya da sürecini betimlemeye, açıklamaya ve modelleştirmeye çalışır. Böylelikle çeviribilim alanları bağımsızlığını güçlendirmektedir. Teknik bir metin bir edebî metin içinde yer alıyorsa amacı farklıdır, kültürler arası dolaşıma çıkacak bir metinle, yakın kültür ve coğrafyalarda okunacak bir metnin çevirilerindeki amaçlar farklı olacaktır.

Çeviri çalışmasına başlamadan önce metnin bütününe iyice kavrayan çevirmen için en önemli unsur çeviri stratejisini belirlemek, çevirinin işlevini ve yöntemini oluşturmak olmalıdır. Böylelikle, çevirmen neyi, nasıl yapacağına karar vermiş olacaktır. Ancak unutulmamalıdır ki, bu bakımdan çeviri nasıl yapılır sorusunun yanıtı üç ana başlıkta toplanabilir:

- Ürün odaklı, işlev odaklı ve süreç odaklı olarak belirlenen betimleyici kurallar,
- Kullanılan araçla, ait olduğu alanla ve metin türüyle, zamanla sınırlı kuramsal çeviri kuralları,
- Çevirmen eğitimi, çeviri gereçleri, çeviri politikası ve çeviri eleştirisini içeren uygulamalar.

Bugün, Roman Jakobson'un deyimiyle gerçek anlamıyla çeviri, diller arasında yaşanan dönüşüm aşamasına odaklanan ve çeviri sürecinin üzerinde tanımlamalar yapmak anlamına gelmektedir. (Jakobson, 1963)

Nasıl çeviri yapacağız sorusu akla çevirmenin kaynak metni bütünüyle anladığını ve zihninde çevirinin hazır bulunduğu anlamına gelmektedir. Theo Hermans'ın çeviri normları olarak adlandırdığı işlemler ancak yöntemler bölümüne geçildiği zaman kullanılmalıdır (Hermans, 1985).

Çeviride zamanla değişen paradigmlar değişik yaklaşımlar oluşturur. Bunlar arasında önemli olan bir yaklaşım da Alman Holz-Manttari'nin 1984 yılında savunduğu "eylem kuralıdır". Bu yaklaşım, çeviriyi kültürel iletişim aracı olarak tanımlar ve çeviri uygulamalarında işlevsel çeviriyi öne çıkarır. İkinci önemli yaklaşım, daha önce de söz edilen Hans Vermeer'e ait "Skopos kuramıdır".

Hedef, amaç ve ereklilik anlamına gelen skopos sözcüğü ilk kez Almanya'da Vermeer tarafından çeviribilim alanında 1970'den sonra kullanılmaya başlanmıştır. Kavramsal olarak Skopos kuramı eylem kuramıyla aynı düzeyde yer alır çünkü o da metinlerin hedef kültürdeki işlevleri üzerine odaklanmaktadır. Bu kurama göre çeviri tanımı: Belli bir amacı (skopos) olan ve belli bir ürünü hedefleyen bir etkinliktir. Vermeer'e göre çeviri yöntemleri ve stratejileri, çevrilecek metnin hedefi tarafından belirlenir, dolayısıyla çeviri Skopos'a göre yapılır. Bütün bu değişik yaklaşımların sonucu Bugün, Roman Jakobson'un deyimiyle gerçek anlamıyla çeviri, diller arasında yaşanan

dönüşüm aşamasına odaklanan ve çeviri sürecinin üzerinde tanımlamalar yapmak anlamına gelmektedir.

Jakobson, 1963 çevirmen, çeviri süreci öncesi işverenden çevrilecek metinler, terim listeleri, stil kılavuzu, varsa çeviri belleği ve özel yönergeleri göndermesini istemeden çeviriye girişmemelidir. Çevirinin nasıl yapılacağı konusuna gelince, çevirmenin kullanacağı yöntemi belirlemesi anlamına gelmekte olup bunların farklı teknikleri bulunmaktadır. Oldukça sık kullanılan bir teknik “ödünclemedir”. Genellikle bir boşluğu doldurmak için başvuru olan basit bir çeviri yöntemidir. Ödünclemeler, anlamsal uyarlamalar şeklinde kullanımlardır; kaynak dilde kullanılan bazı anlamların erek dilde farklı anlamlar içerseler de sahte dostlar, şeklinde kullanılmalarıdır (Vinay-Darbelnet, 1958).

Bir başka teknikse, öykünmedir, iletinin anlamını değiştirmeksizin, söylemin bir parçasını bir başkasıyla değiştirmek anlamına gelmektedir. Bu yöntem bir dilin içerisinde uygulanabileceği gibi dillerarası çeviriye de uygulanabilir. Yabancı dilden öbek ödünclenir, fakat öbeği oluşturan ögeler birebir çevrilir. Birebir veya sözcüğü sözcüğüne çeviri, kaynak dilden hedef dile aynı zamanda doğru ve hiç değiştirmeksizin aktarmak demektir. Dönüştürüm tekniği iletinin anlamını değiştirmeksizin, söylemin bir parçasını bir başkasıyla değiştirmeye dayanan yöntemdir. Sözü edilen yöntem bir dilin içerisinde uygulanabileceği gibi dillerarası çeviriye de uygulanabilir. Değiştirim tekniği ise çeviri yapılan iletinin bakış açısını değiştirmek anlamına gelmektedir. Birebir çevirinin veya dönüştürümün dilbilgisel olarak doğru, fakat erek dilinin düşünme biçimine aykırı bir sözceyle karşılandığı durumda ortaya çıkar.

Çeviri türleri

Dilbiliminde çeviri ya da tercüme, bir dildeki bir metnin başka bir dile aktarılması işlemine ve bu süreç sonucunda elde edilen ürünü anlatmak amacıyla kullanılır. Çevrilecek metin ve dil kaynak metin ya da kaynak dil, çeviri yapılacak metin ya da dil ise erek metin (hedef metin) ya da erek dil olarak adlandırılır.

Yazılı tercüme hedef dile aktarılması istenen metnin, yazılı olduğu durumlarda gerçekleştirilen bir tür çeviri işlemidir. Mütercimler tarafından gerçekleştirilen bu çevirilerde asıl olan yazılı kaynaktır. Edebi çeviri, teknik çeviri, ticari çeviri gibi türleri bulunan yazılı çeviri, pek çok süreçten oluşur.

1. Teknik metin çevirisi

Çeviri türlerinden ilki teknik metin çevirisidir. Teknik metin çevirisi, özel terminoloji bilgisi gerektiren konularda çeviri yapmaktır.

Günümüzde teknik metin çevirisi özellikle inşaat mühendisliği ve mimarlık alanında kullanılmaktadır. Teknik metin çevirilerinde görev alan tercümanların alana ait terminolojiye hakim olmaları gerekir. Bilimsel ve teknik metinlerin çevirisi konusundaki temel nokta düzgün, kısa ve öz ve yalın bir şekilde çeviri yapılması, çeviri yapılan konuya hakim olunması zorunluluğudur.

2. Edebiyat çevirisi

Çeviri türlerinden bir diğeri edebiyat çevirisidir. Edebiyat çevirisi; kitap, şiir, roman ve öykü gibi edebi yazıların hedef dile çevrilmesidir.

Edebiyat çevirisi çeviri türleri arasında en yaygın olanıdır. Çevirinin ilk başladığı dönemden bu yana farklı ülkelere ait edebi metinler geldikleri ülkenin diline uygun şekilde çevrilmiştir. Bu alan en geniş çeviri alanlarından biridir. Düzyazı çevirisi, tiyatro çevirisi ve şiir çevirisi gibi birçok çeviri türünü bünyesinde barındırmaktadır. Sanatsal özellikler taşıması nedeniyle yoruma açıktır. Bu nedenle bir metnin her çevirmen tarafından farklı bir şekilde çevrilmesi olağandır.

3. Sosyal bilimler çevirisi

Çeviri türlerinin üçüncüsü sosyal bilimler çevirisidir. Sosyal bilimler çevirisi; sosyoloji, psikoloji, arkeoloji ve dilbilimsel konular hakkında yapılan çevirilerdir. Sosyal bilimler çevirmenleri alana ilişkin güncel akademik araştırma bulgularını ve makaleleri hedef dile dönüştürmekle görevlidir.

4. Hukuk metinleri çevirisi

Çeviri türlerinden bir diğeri hukuk metinleri çevirisidir. Hukuk metinleri çevirisi, hukuk bilimi alanındaki gelişmeleri, bir davaya ait evraklar ve hukuki mevzuatları belirlenen dile çevirmektir.

Hukuk metinleri çevirisi özellikle farklı ülkeden gönderilen dava dosyalarının ilgili ülkede incelenmesi için kullanılır. Hukuk metinleri çevirisi hem dava taraflarının hem de yargı mensuplarının anlaşılması için önemlidir.

5. Ticari metin çevirisi

Çeviri türlerinden bir diğeri ise ticari metin çevirisidir. Ticari metin çevirisi, farklı dile sahip taraflar arasında yürütülen ticari faaliyette kullanılan belgelerin hedef dillere tercüme edilmesidir.

Ticari metin çevirisi özellikle dış ticaret faaliyeti yürüten firma ve şirketler için kilit önemdedir. Ticari belgelerin çevirileri profesyonel şekilde yapılmadığında taraflar arası ürün tedarikinde problem yaşanabilir. Bu sebeple ticari metin çevirmenleri ilgili kurumun ticari faaliyetine dair tüm terimlere hakim olmalıdır.

6. Tıbbi çeviri

Çeviri türlerinden bir diğeri ise medikal çevirilerdir. Medikal çeviriler, sağlık alanında hazırlanan analiz ve raporların farklı dile çevrilmesidir.

Medikal çeviriler, hastanelerde kullanılan tedavi teknolojilerindeki gelişmeleri takip etmek açısından yarar sağlar. Aynı zamanda yabancı uyruklu hastaların hastalık öykülerinin doktorlara raporlanması için medikal çeviriler çok önemlidir.

7. Web çevirisi

Web çevirisi, herhangi bir web sitesinde bulunan tüm metinlerin hedefteki dile çevrilmesine denir. Web çevirileri ilgili internet sitesinde bulunan blogların, başlıkların, tabloların ve tüm menülerin hedef dile anlamlı ve profesyonel şekilde farklı bir dile dönüştürülmesidir.

Web çevirisi sayesinde kişi, yabancı sitelerde ilgisini çekebilecek içerikleri öğrenebilir.

8. Fen bilimleri çevirisi

Fen bilimleri çevirisi, fen bilimleri alanında bulunan kimya, fizik, biyoloji gibi disiplinlere ait metinlerin istenilen dile çevrilmesidir.

Fen bilimleri çevirisi, fen bilimleri alanında yapılan araştırmaların ve güncel gelişmelerin farklı dillere aktarılmasını sağlar. Fen bilimlerinde bulunan nicel verilerin doğru yansıtılması için hatasız ve profesyonel çeviri yapmak önemlidir.

9. Eş zamanlı (simultane) çeviri

Eş zamanlı çeviri, sözlü çeviri türlerinden biridir. Eş zamanlı çeviri, profesyonel teknolojik donanım sayesinde kaynak dilden hedef dile eş zamanlı ve anlık şekilde çeviri yapmaktır.

Eş zamanlı çeviri genellikle uluslararası organizasyonlarda tercih edilmektedir. Farklı ülkelerden gelen temsilciler özel donanıma sahip kulaklıklar yoluyla yapılan konuşmayı simultane çeviri sayesinde kendi dillerinde anlık olarak dinleyebilir.

10. Ardıl çeviri

Ardıl çeviri; sempozyum, kongre ve münazara gibi resmi ortamlarda kullanılan bir çeviri türüdür. Ardıl çeviride çevirmen konuşmacının söylediklerini dinlemektedir. Dinleme süreci ile eş zamanlı olarak çevirmen önemli bulduğu noktaları not alır. Son aşamada önemli bulunan noktaları hedef dilde karşıdaki kişi ya da gruba aktarır. Ardıl çeviride çevirmenin bahsedilen konuya ve terminolojiye hakim olması gereklidir.

11. Diyalog çevirisi

Çeviri türlerinden sonuncusu da diyalog çevirisidir. Diyalog çevirisi sözlü bir çeviri türüdür. Diyalog çevirisi, iki kişi arasında geçen karşılıklı konuşmanın ilgili tarafların dillerine uygun şekilde çevrilmesine denir. Diyalog çevirisinde etkili iletişimin sağlanması için çevirmen bir köprü niteliği taşır.

12. Yeminli çeviri

Çeviri türlerinden bir diğeri yeminli çeviridir. Yeminli çeviri, yasal evrakların noter huzurunda yeminli bir tercüman tarafından istenilen dile çevrilmesidir.

Yeminli çeviriler yasal süreçlerin profesyonel şekilde yürütülmesi açısından önem taşır. Konsolosluklara evrak teslimi gerçekleştirmek için yeminli çevirmenlere ihtiyaç duyulmaktadır.

Çeviri Aşamaları

Çeviri aşamaları şunlardır:

Çeviri işlemi

Redaksiyon

Son okuma

Çeviri süreci

Çeviri aşamalarından ilki çevrilecek dokümanın hedef dile aktarımını sağlamaktır. Çeviri yaparken hedef ve kaynak dil alanında uzman bir tercüman, çevrilecek metindeki anlam kaymalarını en aza indirmeye odaklanır. Bu sayede metnin hedefteki dilde de aynı anlamı içermesi sağlanır.

Çeviri aşamalarının ilk basamağı, kaynağın okuyucuya hedefteki dille ve kaynakla uyumlu şekilde aktarılması açısından önemlidir.

Redaksiyon

Redaksiyon; kaynak dilden hedef dile çevrilen metnin alanında uzman editör tarafından kontrol edilmesi ve gerekli düzeltmelerin yapılmasıdır.

Çevirinin redaksiyon aşamasında tercümanın gözünden kaçabilecek anlam kaymaları ve yazım hataları kontrol edilir. Eğer çeviride bir hata varsa tercümanla iletişim kurularak hatalar giderilir.

Son okuma

Son okuma, çevrilen metnin hem tercüman hem de editör tarafından son kez gözden geçirilmesidir.

Son okuma aşaması çevrilen dokümanın hedef kitleye sunulmasından önce yapılmaktadır. Son okuma aşamasında çevirisi yapılan dokümanın profesyonel bir hal alması hedeflenir.

Pekiştirme soruları (Пысықтау сұрақтары):

- 1) Çeviri sürecini tasvir ediniz.
- 2) Çevirinin türlerini anlatınız.
- 3) Sözlü ve yazılı çevirinin özellikleri nelerdir?
- 4) Sözlü ve yazılı çevirinin benzer ve farklı yönlerini açıklayınız.
- 5) Çeviri aşamaları nelerdir?

Кaунақлар (Әдебиеттер)

1. Tahir-Gürçağlar Şehnaz. Çevirinin ABC'si. – İstanbul: Say Yayınları, 2018.
2. Тарақ Ә. Жақсылықов А. Мұсалы Л., Адаева Е. Аударма теориясы. – Алматы: Қазақ университеті, 2013.
3. Koksal, D. Çeviri Eğitimi: Kuram ve Uygulama, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2016.
4. Әбішева К., Рахимжанов Қ. Аударма теориясы мен практикасының негіздері: Оқулық. – Астана: Тұран-Астана, 2014.
5. Тарақ Ә. Аудармашы мамандығының кәсіби негіздері. – Алматы: Қазақ университеті, 2020.
6. Rakova Z. Çeviri Kuramları (Çev. Polat Yusuf). – Ankara: Çevirmenin yayını, 2016.
7. Köktürk Şaban. Uygulamalı Çeviribilim. – Ankara: Detay Yayıncılık, 2018.